

A hartai németek hosszúra nyúlt „rövid 20. százada”*

Eiler Ferenc, az MTA Kisebbségkutató intézetének tudományos főmunkatársa a hartai németek történetét mutatja be igen alaposan. A kötet Eiler korábbi, nemzetiségpolitikai témájú munkáinak folytatása, egyúttal kiegészítője a települési vizsgálatok sorának, köztük Bindorffer Györgyi és Váradi Mónika Mária munkáinak. Ez a mű eredetileg egy nagyobb kutatáshoz – a Váradi Mónika Mária vezette *Migráció, helyi társadalom, identitás* – készült esettanulmány, a 20. századi Harta történelme a nemzetiségi kérdés szemszögéből.

Eiler a 20. századi Hartát a nemzetiségi kérdés prizmáján keresztül vizsgálja. Kronológiai alapon négy részre oszlik a mű: a húszas évek, 1930–1945, kitelepítések a háború után, a szocialista korszak. Mindegyik rész a község kultúrtörténetét, és a német lakosság önazonosságát elemzi. Eiler úgy tekinti könyvét, mint ami a magyarországi németek történetéhez kultúr- és társadalomtörténeti szempontból járul hozzá, ami eddig inkább a német kutatók megközelítését jellemezte. Ezzel szemben a legtöbb magyar történész a politika- és intézménytörténetet helyezte előtérbe, legalábbis a két világháború közti időszak esetében.

Az első világháborút követő éveket bemutató részben Eiler ismerteti a német nyelvű betelepülők megérkezését a Magyar Királyság területére, illetve kifejezetten Hartára. „Német” öna-

* EILER Ferenc: *Németek, helyi társadalom és hatalom: Harta, 1920–1989*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2011. 201. p.

zonosságuk Eiler szerint a harmincas évekig „premodern”-nek tekinthető, ami az önazonosulás különböző formáit foglalta magába. A gyerekek az 1830-as évektől tanultak magyarul és az evangélikus egyházközség 1921-ben úgy döntött, hogy immár a vallásoktatás első négy éve is magyarul történjen. Az első olyan népszámlálás alkalmával, 1941-ben, amikor az anyanyelv mellett a nemzetiségi hovatartozásra is rákérdeztek Harta lakóinak 61,5%-a jelölte meg anyanyelveként a németet és 23,2% vallotta magát német nemzetiségűnek. A továbbiakban Eiler a község társadalmi és gazdasági választóvonalait elemzi különböző adatok alapján.

A második rész témája a harmincas évek és a negyvenes évek első fele. Eiler bemutatja az 1923-ban létrehozott magyarországi német *Volksbildungsvereint*, majd rámutat, hogy ennek hartai szervezetét 1940 januárjában feloszlatták és kilenc hónap múlva már a Németország felé húzó „*Volksbund* zászlaja lengett a falu felett”. (77). Eiler megállapítja, hogy tagságában minden társadalmi csoport képviseltette magát, a többség a parasztok közül került ki. Arról is beszél, hogy sajnos nincs megfelelő információ arra vonatkozóan, mekkora befolyása volt a nemzetiszocialista ideológiának a *Volksbundon* belül. Néhány fiatal nem csatlakozott a Waffen SS-hez és a hartai németek „jelentős része” szembe fordult a Waffen SS-szel és a toborzással. (97)

A harmadik részben Eiler az 1945 és 1949 között történeteket mutatja be, mindazt, ami drámai változást hozott a faluban. A szovjet katonák 1945-től hartai nőket és férfiakat vittek málenkij robotra – ami a kényszermunka változatos formáit jelentette. Részben a csehszlovák–magyar lakosságcseréhez és a földreformhoz kapcsolódva 1947–1948-ban a hartai németek egyharmadát elűzték, kitelepítették.

Az utolsó rész a szocialista korszakot veszi szemügyre. A németek helyzete 1945 után igen nehéz volt, 1953-ig nem is voltak egyenlő jogaik. A nemzetiségi kérdés azonban annak ellenére sem kapott különösebb figyelmet 1968-ig, hogy a helyi vezető pozíciók német kézben maradtak. A nyelv viszont visszaszorult a magánszférába, és ahogy egyre több idős német nyelvet be-

szélő halt meg úgy egyre kevesebben maradtak Hartán, akik beszélnek németül.

Eiler munkája nagyon fontos a nemzetiségi kérdést, a német kisebbséget kutatóknak vagy éppen a mikrotörténet művelőinek. Esettanulmánya megmutatja milyen szerepet játszott a nemzetiségi probléma egyetlen községben. Erőssége a munkának, hogy amikor szükséges, például a németek betelepülése, a magyarországi németek szervezetei, a *Volksbund* vagy a szocialista Magyarország politikai viszonyai kapcsán, jóval tágabb kontextusba helyezi témáját. A kötetet minden a 20. századi Magyarország és Kelet-Közép-Európa iránt érdeklődő kutatónak érdemes elolvasnia.

John C. Swanson